

דבר תורה לפרשת בלק - מאת הרב ד"ר ארי לנדא

אתונו של בלעם

כאשר בלעם יוצא לדרכו, בכדי לקלל את עם ישראל מספרת התורה (במדבר פרק כב') **וַיֵּצֵא אֹתוֹ אֶל-לְהִים פִּי הוֹלֵךְ. הוּא וַיִּתְּנָב מִלְאָךְ ה' בְּדֶרֶךְ לְשֹׁטֵן לוֹ וְהוּא רֹכֵב עַל אֲתוֹנוֹ וַיֵּשֶׁב וַיַּעֲרִיז עָמוֹ: (כג) וַתֵּרָא הָאֲתוֹן אֶת מִלְאָךְ ה' נֹצֵב בְּדֶרֶךְ וַתִּרְבֹּז וְשָׁלִיפָה בְּיָדוֹ וַתֵּט הָאֲתוֹן מִן הַדֶּרֶךְ וַתִּלָּךְ בַּשָּׂדֶה וַיֵּךְ בַּלְעָם אֶת הָאֲתוֹן לְהַטִּתָּהּ הַדֶּרֶךְ: תיאור זה מוזר ביותר, איך יתכן שהאתון מזהה את המלאך ואילו בלעם הנביא אינו מסוגל לראותו?**

המשנה במס' אבות (ה/ יט) מגדירה את ההבדלים בין תלמידי אברהם לתלמידי בלעם: **כָּל מִי שֵׁשׁ בְּיָדוֹ שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הִלְלוּ מִתְלַמְּדֵי שָׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ; וְשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אַחֲרִים מִתְלַמְּדֵי שָׁל בַּלְעָם הָרָשָׁע. עֵין טוֹבָה, וְרוּחַ גְּמוּכָה, וְנֶפֶשׁ שְׁפֵלָה מִתְלַמְּדֵי שָׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ; עֵין רָעָה, וְרוּחַ גְּבוּהָה, וְנֶפֶשׁ רַחֲבָה מִתְלַמְּדֵי שָׁל בַּלְעָם הָרָשָׁע. ומסביר הברטנורא במקום כי בניגוד לעין הטובה של אברהם אשר מנסה להציל אפילו את אנשי סדום הרעים, בלעם בעל העין רעה, החומדת הכל, עינו רעה באחרים לכן הוא שש לקלל את עם ישראל. לעומת אברהם בעל הענווה בלעם מתגלה כגאוותן, אשר במהותו הוא איש גס וחומרי. אברהם הוא בעל נפש שפלה שמשמעותה שאינו בעל תאוה בניגוד לבלעם שהוא בעל תאוה כמו שיעץ לבלק על דבר בנות מדין. הבדלים אלו מוכיחים כי בלעם היה מחובר ומשועבד לחומר.**

הסיפור המוזר על ראיית האתון את המלאך בא להראות לנו כי כאשר אדם משועבד כולו לחומר, כמו בלעם, הוא יורד מתחת למדרגת החומר. ראשית, אפילו כנביא מאבד את יכולת ראיית המלאך, שאפילו הבהמה באינסטינקט שלה חשה בו (ראה פירושו של הרמב"ן על פס' כג'). אך מעבר לכך כאשר בלעם מכה את אתונו והיא בעקבות כך פותחת את פיה, אין היא אומרת לו "האם אינך רואה מה קורה מלפנינו?", אלא שואלת אותו שאלה מוסרית: **מה עשיתי לך, כי הכיתני זה שלש רגלי. כאן, בלעם היה אמור להתחיל להרהר על מצבו המוסרי הירוד שאתון מטיפה לו מוסר, אך הוא עונה לה תשובה כוחנית: "לו יש חרב בידי, כי עתה הרגתיך" ומוכיח כי הוא "הנביא" משועבד יותר לחומר ולכוחניות מאשר למוסר וערכיות. אין ספק כי בלעם כאן מואר באור אירוני כדברי רש"י במקום "לו יש חרב בידי- גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים זה הולך להרוג אומה שלמה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זיין". לעומתו תשובת האתון היא שוב מוסרית- ערכית כדברי הספורנו במקום' **הַהִסְכֵּן הַסִּפְּנִי - וְהָיָה רְאוּי לָךְ לְחֹשֶׁב מֵאַחַר שֶׁאֵין זֶה מְנַהֵג, שֶׁלֹּא קָרָה לָךְ כָּל זֶה בְּזֶה הַדֶּרֶךְ אֲלֵא לְהוֹרֹת וְשֶׁלֹּא יִצְלַח, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֵין נִחַשׁ יֵשׁ סִיף. בלעם היה אמור בסיפור זה ללמוד מוסר מהאתון, כי ישנם מצבים בהם האדם הוא בשפל מדרגה כזו שעליו ללמוד מוסר מבהמה מהנצנוץ הקטן שנשאר בה.****

לסיכום, בלעם היה צריך ללמוד מאירועי האתון ומראייתו את המלאך אשר הוא לא הצליח לראות, כי מצבו הרוחני כל כך ירוד, עד כי מדרגתו כנביא אינה נותנת לו שום תועלת, נהפוך הוא עליו ללמוד מוסר מבהמה. כדברי הגמרא מס' עירובין דף ק' ע"ב "אִרְיָהּ יוֹחֵנִן אֵילִמְלָא לֹא נִיתְנָה תוֹרָה הֵינּוּ לְמִידִין צְנִיעוּת מַחְתוּל וְגוֹל מְנַמְלָה וְעִרְוִית

מיונה דרך ארץ מתרגול. משמעות דברי ר' יוחנן הם כי כאשר יסודות התורה אינן הבסיס לחיי האדם בעולם, וכאשר יש מי ששטוף בקנאה, תאוה וכבוד, ואינו יודע כי רק דבר ה' יקום לעולם. אדם כזה ראוי שילמד מוסר מבעלי החיים. יתרה מכך, יכולת האתון בראיית מלאכים עולה על זה של בלעם. יתכן כי זה רמוז בדברי המלאך אשר למעשה חוזר על דברי ה' ומוסיף רק את המילה "אפס" ורמוז לבלעם אל תחוש כי יש לך איזושהי עוצמה משלך, שים לב איך היית נראה לפני רגע יחסית לאתון. אך בלעם אינו לומד את הלקח המרכזי כי הוא צריך לשנות את דרכו ולדעת להשתמש בתכונות הטמונות בו בדרך הנכונה ולא בעין חומרית של השגת ממון וכבוד מתוך נטייה לא מוסרית לאבד עם שלם. אך בלעם לא מפנים את המסר והולך למשימתו.